

Klasik Türk Edebiyatı Şairlerinde Gurbet Algısı

Kürşat Şamil ŞAHİN¹²

Giriş

Gurbet kavramının Türk toplum hayatında önemli bir yeri vardır ve halk arasında bu bağlamda çok sayıda inanış ve söyleyiş mevcuttur. Arapça bir kelime olan gurbet; gariplik, yabancılık, yabancı bir memleket, yabancı yerlere gitme, seyahat, yâdel gibi anlamlar taşır (Şemseddin Sami, 2004: 965; Devellioğlu, 1998: 294). Gurbet alışılmışın dışına çıkmak olduğu için bir tedirginlik hali söz konusudur ve zamanla gizli kalan duyguların açığa çıkmasına vesile olur.

Orta Asya'dan yapılan göçler, Batı'ya düzenlenen seferler tarih boyunca Türk toplumunda derin izler bırakmış ve bu olaylar edebiyatta yansımaları bulmuştur. Daha sonraki dönemlerde de ekonomik sebepli göçler yaşanmıştır. Şöyle bir bakıldığında Türk milletinin hayatının başa bir gurbet olduğu, gurbet ve gariplik konusunun her dönemde edebiyatımızın değişmez konuları arasında yer aldığı görülür. Gurbetin acıları, yalnızlıkları, çaresizlikleri ve çileleri hem halk ozanlarımız hem de Cumhuriyet dönemindeki pek çok şair ve yazar tarafından ele alınmıştır. Gurbet temasının işlenmediği bir dönem yok gibidir (Gülhan, 2006: 131-132).

Klasik Türk şiirinde gurbete dair anlatımlarda tasavvufî göndermelerin ağır bastığını söylemek mümkündür. Gurbet, tasavvufî bir terim olarak sâlikin vatanından ayrı yaşaması veya içinde bulunduğu toplumun davranış ve düşüncelerinden uzak kalmasıdır. Mutasavvıflar cismanî ve manevî olmak üzere iki türlü gurbet olduğunu söylerler. Cismanî gurbet kişinin memleketinden uzak kalmasıdır. Manevî gurbet ise tutum, davranış ve düşünce tarzı bakımından yaşanan ayrılıktır. İçinde bulunduğu toplumun yaşama tarzı kişinin kendi değerlerine uygun değilse o şahıs öz yurdunda da olsa garip sayılır. Bu bağlamda İslamî hayattan uzaklaşmış kişiler arasında yaşamak zorunda kalan dürüst bir Müslüman ile çevresinde kendi yaşam felsefesine uygun kimse bulunmadığı için yalnızlaşan takva sahibi kişi garip olarak nitelendirilmiştir. Manevî gurbetin en yüksek derecesi ariflerin tatbik ettikleri gurbettir. Çünkü onlar himmetleriyle çevresindekilerden ayrı kalır. Arif sadece Hakk'ı ister ve onunla teselli bulur. Hakk'tan başkasıyla olduğu zaman kendini garip hisseder. Bu yüzden o hem dünya hem de ahiret garibidir (Uludağ, 1996: 201).

Gurbetle ilgili tasavvurlarda klasik Türk edebiyatı şairlerinin özel hayatlarına dair izler bulmak da mümkündür; fakat bu husus şiirin anlam dünyası içerisinde gizlenmiş şekildedir (Gülhan, 2006: 132).

Şairlerin Gurbet Algısı

Klasik Türk edebiyatı şairlerinin çeşitli sebeplerle vatanlarından ayrı düştüğü ve gurbet acısı çektiği görülür. Peki, onların vatani neresidir? Önce bunun bilinmesi gerekir. Emrî'ye göre asıl vatan sevgilinin kapısıdır:

¹² Yrd. Doç. Dr. Kürşat Şamil ŞAHİN, Bartın Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, email: ksahin@bartin.edu.tr.

Kapundan cennete ‘azm eylese gam-gîn gider Emrî
Vatandan gurbete giden kimesne şâdmân gitmez (Emrî, G. 216/5; Saraç, 209)
Görüldüğü gibi şair sevgilinin kapısını bırakıp cennete gidenin dahi gamlı
olacağını söyler. Onun sevgilinin eşiğinden başka yurdu yoktur:

Ser-i kûyun diyârumdur işiğün iti yârumdur
Garîbem dostum ayruk benüm yâr u diyârım yok (Pirizrenli Şem’î G. 98/3;
Karavelioğlu, 88)

Bir bütün olarak değerlendirildiğinde sevgilinin olmadığı her yer gurbettir ve kavuşmanın değeri gurbette anlaşılır. Sevgilinin güzellik unsurları tek tek ele alındığında gurbet değişebilir. Sevgilinin yanağı vatan, âşığı oraya gitmekten alıkoyan saçlar ise gurbettir. Bazen de sevgilinin saçlarından ayrı kalmak âşığın gurbet acılarının temelini oluşturur:

Gam-ı zülfünle nâle kılsa gönül
‘Aceb olmaz diyâr-ı gurbetdür (Yakînî, G. 62/2; Zülfe, 2009: 188)
Gönülden yârin saçlarının sevgisi peyda olunca garîb âşıktaki memleket hasreti artar.

Dile mahabbet-i gîsû-yı yâr olur peydâ
Garîbe hâhiş-i dâr u diyâr olur peydâ (Nedîm, G. 4/1; Macit, 1997: 275)
Vatan zevkini ve gurbet çilesini gören gönül kuşu, bazen tuzağa düşer bazen de yuvasında yaşar. Gurbet onun için bir tuzaktır çünkü asıl vatani olan yuvasından ayrılmıştır.

Bildüm ne imiş zevk-i vatan çille-i gurbet
Murgî ki gehî dâmda geh lânede gördüm (Katibzâde Sâkîb G. 414/3; Kırbıyık, 547)

Gurbete yönelik anlatımlarda sevgilinin veya âşığın bulunduğu bölgeye göre farklı yerler zikredilir. Mesela, Mecnun’un gurbeti çöl, Ferhad’ın gurbeti dağ, Hz. Yusuf’un gurbeti kuyu, Hz. Âdem’in gurbeti dünyadır.

Gurbetlik âşıkların alın yazısıdır. Onları gurbete düşüren belli başlı sebepler vardır. Bunların başında sevgilinin ilgisizliği ve âşığı yurdundan kovması gelir. Âşığın talihsizliği, kötülük ve vefasızlıktan kaçması da onların vatanlarını terk etmelerine neden olur. Fuzûlî, yâr ile ağyarı arkadaş görmeye sabredemediği için gurbete düşmüştür.

Yâr ile ağyarı hem-dem görmeğe olsaydı sabr
Terk-i gurbet eyleyip azm-i diyâr etmez m’idim (Fuzûlî, G. 195/5; Akyüz vd, 2000: 225).

Garip bir kul olan âşıklar genelde sevdikleri uğruna vatanlarını terk ederler ve bundan dolayı hallerine iltifat edilmesini beklerler.

Garîbüdür Sehâbî iltifât it hâline şâhum
Bilürsin kim senünçün ihtiyâr itmiş vatan terkin (Sehâbî, G. 290/5; Bayak, 128)
Bazen güzeli ve güzellikleri aramak ya da aşkın olgunlaşması için gurbete çıkılır. Ayrılık acısı gönülden hissedilir. Bundan dolayı şairler çoğu kez gönül ve can kavramlarını mecaz-ı mürsel yoluyla anarlar. Aşkın tecelli ettiği gönül olgunlaşmak için diyâr-ı gurbete gelmiş ve geride bıraktıklarına özlem duymaktadır. Gönül bu nedenle hüznüldür.

Diyâr-ı gurbete gelmiş gönül kesb-i kemâl için
N’ola mahzûn olursa n’eylesün dâr u diyâr özler (Nevî, G. 85/3; Tulum-Tanrıverdi, 1977: 280)

Ayrıca herkes bilir ki aşk yoluna girenin gurbeti göze alması lazımdır:
Vatan oldu diken gurbet gülistân
Agu içmek yig oldu ney-şekerden (Yunus Emre, 263/4; Taççı, 213)
Gurbet oduna yanarım kor gider ise gam beni
Kim bu sınıklı gönlümün bir dahi gam-güsârı yok (Ahmet Paşa, G. 145/4;
Tarlán, 1992: 188).

Sevgilinin kapısında sürünen âşık, vatanında garip kalır. O, Süheyl-i Yemânî ve akik taşı gibi yalnızdır. Âşığın ahına sevgilinin kapısında yer yoktur bu yüzden çemende saba rüzgârı bile garip kalmıştır. Âşık, cansız, deli divane bir şekilde Mısır, Rum ve Acem mülkünü dolaşır. Onun bağı yanık, gözü yaşlıdır ve bir türlü yıldızı parlamaz. Dolaştığı diyarlarda hiç kimse onu koruyup kollamaz. (Necatî Beg, G. 24, G. 26; Tarlan, 1992: 161-163)

Âşık, ateşli titremelerden doğmuş ve gurbete yuvarlanmış bir cevherdir. Sedefin aydınlığı ve sedefin merhameti onun için Nişabur sabahı gibidir.

Teberleze zâd gevher-i galtân-ı gurbetim

Mihr-i sadef sabâh-ı Nişâbürdur bana (Şeyh Galib, G 1/2; Okçu, 205)

Gurbetin âşık üzerindeki tesirine dair çok sayıda benzetme, mecaz ve hayallere rastlanır. Âşık kendi durumunu ifade etmek için Hz Âdem, Hz. Yusuf gibi peygamberlere, meşhur aşk hikâyeleri ve hikâye kahramanlarına göndermeler yapar. Hasret ve ayrılık âşığın hep şikâyet ettiği bir durumdur. Sevgilinin âşığı görmezden gelmesi ve ona karşı vefasızlığı bunun en önemli nedenidir. Bu dünyada âşık için musibetlerin en büyüğü ayrılıktır. Ama o bu durumu kabullenmiştir. Ayrılık onun alın yazısıdır. Bela gam ve ayrılık onun en yakın dostu veya akrabasıdır (Sefercioğlu, 2001: 333).

Yûnus turdı girdi yola kamu gurbetleri bile

Kendü cigerüm kanıla vâsf-ı hâlüm yazar oldum (Yunus Emre 223/11; Taççı, 183)

Vehbî garîb düşdü ser-i kûyuna yine

Halvet-serây-ı vuslata mihmân alır mısın (Sünbül-zâde Vehbî, G.209/5; Yenikale, 2012: 487)

Sevgilinin olmadığı bahçede esiyorsa saba rüzgârı gurbetlik çeken bir gariptir. Âşığın çektiği ahlar, göklere doğru uzaklaştığı için gurbete düşer. Âşık gurbet denizinin dalgasıdır. O, gökyüzünün karanlığında ay ve yıldızlar gibi yalnız kalmıştır. Âşık, sevgilinin diyarından koparılmış bir ney gibi inler (Gülhan, 2006: 139-140). Gurbette olan âşık fakir, çaresiz ve muhtaçtır; o garibe yardım edilmelidir.

Fakîrem bî-kesem bî-çâreyem muhtâc-ı ihsânâm

Benüm gibi garîbe merhamet hakkâ mürüvvedür (Vahyî, K. 5/67; Taş, 239)

Âşık sevgiliye seslenip onun kendisini gurbet köşelerinde zar u zelil koymamasını ve başkalarıyla dost olup onların sözlerini dinlememesini ister. O, değerinin bilinmesi, feryadının duyulması ve kendisiyle ilgilenilmesini talep eder.

Fürkat öldürdü Hayâlî bendeni lutf et yetiş

Sen mürüvvet kanına lâyıkmıdır te'hîrler (Hayâlî, G. 107/5; Tarlan, 1992: 126)

Âşığın ızdırabı geceleri daha çok artar. Gurbette kalan âşıklar sabahlara kadar sevgiliyi düşünür ve âşıkla hiç kimse ilgilenmez

Her şeb ser-i kûyunda yakar meş'alemüz mâh

Kimdür diyen üstüne garîbün döner olmaz (Nev'î G.1/3; Sefercioğlu, 2001:257)

Bilindiği gibi âşık için gurbet çok zor olmaktadır. Ayrılık ve gurbetlikten aşığın gözleri kan ağlar. Gurbet belasından fakr u zaruret içindeki şairin gam ve keder yemeği, kan da şarabı olur.

Belâ-yı gurbet u endûh-ı fakr ile olmuş

Gam ile gussa ta‘âmum şarâb-ı ‘ayşum kan (Sehâbî, K. 7/31; Bayak, 16)

Fürkat deminde çeşmümüz ile kan aglaruz

Ol mürde-i fütâdeye gurbette hem-demüz (Yakînî, G. 73/3; Zülfe, 2009: 195)

Onun bu mihnet ve derdini görüp ağlayanlar da bulunur. Şair bu durumu sine ve gözlerini soyutlayarak dile getirir. Yanan gönlü ve nemli gözlerinin kendi haline üzüldüğünü söyler:

Mihnet ü derdüm görüp gurbette yanup ağlayan

Sîne-i sûzân ile bu çeşm-i pür-nemdür bana (Sehâbî, G. 11/3 Bayak, 29)

Diyâr-ı gurbete düşdüm gam u derd oldı yârânım

Bu fânî ‘âlem içre ne serâyum var ne dükkânım (Mostarlı Ziyâî, TB.1/1; Gürgendereli, 40)

Gurbet duygusunun temelinde vatandan kopuş vardır. Tasavvufa göre asıl vatan âlem-i bekâdır. İnsan buradan âlem-i fenâyâ gelmiştir. Tasavvufi istilâh olarak garib birlik âleminden ayrı düşen kişidir. Sufiler asıl vatandan ayrı kalmanın bilincine vardığı için yani gurbeti hissettikleri için onlara garip denir (Cebecioğlu, 2014: 172). Tasavvufa göre ruhların esas vatanı ne bu dünya ne de bu bedendir. Onun vatanı ervah âlemidir. Bundan dolayı içinde bulunduğumuz dünya bir gurbet diyarı, bir gözyaşı yurdudur. Gurbette âşık yalnızdır ve onun tek hemdemi gözyaşlarıdır.

Kim olurdu hem-demüm gurbette olmasa yaşum

Kim dönerdi üstüme âhum hevâ-dâr olmasa (Pirizrenli Şem’î G. 149/3; Karavelioğlu, 112)

Esîr-i firkat-i yârem garîb ü zâr u bîmârem

Meded kâbil midür görmek yine ol tarz-ı makbûli (Nev’izâde Atayî G. 245/5; Karaköse, 1994: 281).

Aşığın gurbette yalnız kalmasının en önemli nedeni konuşup dertleşebileceği birilerinin olmamasıdır. Çünkü kimse aşkı anlamaz.

Ah kim gurbetdeyüz bir dil bilür hem-râz yok

Kimse ‘ışkı anlamaz lafzı nedür ma’nâsı ne (Nevî, G. 462/3; Tulum-Tanrıverdi, 1977: 503)

Her garibin gurbeti farklıdır. Çünkü hâl ehli kendini anlamayan insanlar içinde ya da ilim ve irfan erbabı cahil ve görgüsüzler içinde –kendi vatanında da olsa-gurbettedir. Daha önce belirttiğimiz gibi tasavvufta hakikat ve irfana vâkıf olmadan önce Hak yolunda yürüyenlerin kendi yurtlarındaki uğraşlarının onları meramlarına erişmekten alıkoyacağını düşünerek vatanlarını terk etmeleri de söz konusudur. Aşk yoluna giren halktan kendini soyutlar, o artık diyâr-ı gurbete gözyaşı gibi akıp gider:

Tarîk-ı ‘ışka girüp halkdan nihân olayın

Diyâr-ı gurbete yaşum gibi revân olayın (Yakînî, G. 154/1; Zülfe, 2009: 238)

Âşıklar sevgiliden gelecek her şeyi hoş görür. Revanî, sevgilinin derd ve belasını iki garip yetime benzetir ve onları bağrına basar.

Revânî derd ü belâsını dil-berün hoş gör

İki garîb yetîmi alup da bağruna bas (Revanî, G. 175/5; Avşar, 162)

Gurbette fakr u zaruret içerisinde olan şairin başında sarık ve sırtında bir gömlek varsa gurbette öldüğünde bunlar ona kefen olur. Şair o kadar zor bir durumdadır ki

gam tırnağı yüzünü ve vücudunu tırmalar. Onu gurbet sıkıntısı öldürür ve gam üstüne mihnet toprağı saçar. O, ancak bela uykusuna daldığında düşünde vatan toprağını görebilecektir (Emrî, G. 410; Saraç, 219).

Gurbet acısı âşığın derdini anlatmasına da manidir. Lebib bu durumu; “Sultanım eğer gurbet gönül yakıcı olmasaydı sana meramımı gönül süsleyici vasıflarla yazabilirdim”, diyerek dile getirir.

Ciger-sûz olmasa gurbet Lebib-i zâra sultânım

Merâmın dil-nişîn evsâfla belki eder imlâ (Lebib, K. 1/48; Kurtoğlu, 2004: 507).

Âşık sevgiliden ayrı garip, güçsüz, nasipsiz yaşar ve sevgili aşığa güzelliğinin zekâtı için dahi nazar kılmaz yani hiç onun hatırını sormaz. Fakat garibin ahı yerde kalmayacaktır. Âşık, mekânsız bir şekilde avare avare dolaşır, âşığın tek dostu sevgilinin yaşadığı mahallenin köpeğidir. Ayrılık acısından dolayı âşık geceleri ateşten bir beden olur. (Schâbî, G. 119/4; Bayak, 67; Revanî, G. 481/4; Avşar, 274; Nevî, G. 24/3; Tulum-Tanrıverdi, 1977: 245; Nehcî, G. 227/3; Aslan, 2012: 189; Münîrî, G. 18/6; Ersoy, 352)

Kimi zaman önceden gurbetin çok hoş tarafları varmış gibi alaycı anlatımlara başvurulur. Gurbetin badesi neşesiz, dilberleri letafetsizdir ve artık gurbet kapısının safası kalmamıştır.

Bâdesi bî-neşve bî-reng-i letâfet dil-beri

Hâsılı Sâkîb safâ-yı dâr-ı gurbet kalmamış (Katibzâde Sâkîb G.310/5; Kırbıyık, 455).

Şairler gurbeti bir içki meclisi gibi de düşünmüşlerdir. Onlar burada da yine yalnızdır. “İşret kenarına kadeh gemisi demir atsa ve gurbet meclisine halden anlayan sırrı vakıf biri gelse” diye sitem ederler.

Salsa lenger keşti-i sahbâ kenâr-ı ‘işrete

Gelse bezm-i gurbete râz-âşînâlardan biri (Katibzâde Sâkîb G. 574/4; Kırbıyık, 687)

Bazen şair sevgiliyi, kendini, elemi, vatani ve gurbeti bile unuttur.

Ne yâr ne ser ne elemdâr ne gurbet

Dâr u der-i diyârı yitürdüm bulamam hiç (Kânî, G. 16/10; Yazar, 261)

Hasret içerisinde kalan âşık, gurbet içinde gurbeti yaşar ve yıllar geçse de memleketinden haber getiren olmaz

Garîb-i hasretiyem gurbet-ender-gurbetem yâ Rabb

Peyâm-âverde-i dâr u diyârı yıl geçer görmem (Kânî, G. 119/5; Yazar, 341)

Aşığın bu gurbet acısı ne zaman bitecektir? Sevgili, âşığın mahallesinde bulunmasına hiç müsaade etmediği için onun gurbetliği bitmez...

Sormadun bir kez benüm hâlüm cihânda dilberâ

Âh kim kaldum yine ben dâr-ı gurbetde garîb (Nev’î G.24/3; Sefercioğlu, 2001: 257)

Âşığın gurbet elemi sevgilinin kapısında bir gün misafir olmasıyla zaten dinedektir.

Gurbet elemi cân u dile râhat olur idi

Olsam ser-i kûyında eger bir gice mihmân (Mânî, G. 66/2, Demirel, 81)

Sevgili aşığa bir bakış atsa onun gurbetliği sona erecektir. Şair Sinan bunu “Gül diken içinde diye her dem ah u feryat ederim, benim gibi garip bülbüle bir gülşen ne olur” diye ifade eder:

Hâr içinde gül diyü âh iderdüm dem-be-dem

Ben garibce búbüle karřu bir gúlšen n'ola (Ümme Sinan, G. 153/6; Bilgin, 216)

Sonuç

Klasik Türk Şiirinde gurbetin coğrafi uzaklıkla alakası çok azdır. Şairler sıladan ayrılığı değil sevgiliden ayrılığı gurbet ve gariplik etrafında ele almışlardır. Çünkü aşığın asıl vatani doğup büyüdüğü yer değil, sevgilinin eşiğidir. Sevgilinin bulunmadığı her yer gurbet olarak nitelendirilmiştir. Sevgiliye göre de gurbet ve garipliği çağrıştırın kavramlara yer vermişlerdir.

Gurbetle ilgili anlatımlarda onun dert diyarı, hüzmün köşesi ve bela yolu olduğuna dair tasavvurlar ağırlıktadır. Sevgilinin vefasızlığı, kötülükler, aşığın talihsizliği gibi hususlar onların vatanlarını terk etmelerine neden olmuştur. Ayrıca aşkın olgunlaşması ve gönlün pişmesi için de gurbete çıkılır. Genellikle gurbet tasavvufi çağrışımlarıyla Őiirlere konu olmuş ve bu dünya gurbet olarak nitelendirilmiştir.

Kaynakça

Akyüz, K., vd. (2000). *Fuzûli Divanı*. Ankara: Akçağ Yay.

Avşar, Z. (ty). *Revânî Divanı*,

<http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/TR,78396/revani-divani.html>,

Erişim: 02.02.2016.

Bayak, C. (ty). *Sehâbi Divanı*,

<http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/TR,78399/sehabi-divani.html>,

Erişim: 01.02.2016.

Bilgin, A. (ty). *Ümme Sinan Divanı*,

<http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/TR,78407/ummi-sinan-divani.html>,

Erişim: 01.03.2016.

Cebecioğlu, E. (2014). *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*. Ankara: Otto Yay.

Gülhan, A. (2006). “Divan Şiirinde Gurbet ve Gariplik Üzerine”, *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi*, 14, İstanbul, s. 131-158.

Kırbıyık, M. (ty). *Kâtibzâde Sâkib Divanı*,

<http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/TR,78381/katibzade-sakib-divani.html>,

Erişim: 07.02.2016.

Macit, M. (1997). *Nedim Divanı*. Ankara: Akçağ yay.

Okçu, N. (ty). *Şeyh Gâlib Divanı*,

<http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/TR,78404/seyh-galib-divani.html>,

Erişim: 01.04.2016.

Saraç, M. A. Y. (ty). *Emri Divanı*,

<http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/TR,78368/emri-divani.html>,

Erişim: 20.02.2016.

Sefercioğlu, N. (2001). *Nev'î Divanı'nın Tahlili*. Ankara: Akçağ Yay.

Tarlan, A. N. (1992). *Necatî Beg Divanı*. Ankara: Akçağ Yay.

Tarlan, A. N. (1992). *Hayâlî Divanı*. Ankara: Akçağ Yay.

Tarlan, A. N. (1992). *Ahmet Paşa Divanı*. Ankara: Akçağ Yay.

Tatçı, M. (ty). *Yunus Emre Divanı*,

<http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/TR,78411/yunus-emre-divani.html>,

Erişim: 01.03.2016.

Uludağ, S. (1996). "Gurbet", TDVİA, C. 14, s. 201.

Yazar, İ. (ty). *Kânî Divanı*, <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/TR,78379/kani-divani.html>, Erişim: 01.04.2016.

Yenikale, A. (2012). *Sünbül-zâde Vehbî Divanı*, <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/TR,78402/sunbul-zade-vehbi-divani.html>, Erişim: 07.05.2016.

Zülfe, Ö. (2009). "Yakînî Divanı İnceleme-Metin ve Çeviri-Açıklamalar-Sözlük", <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/Eklenti/10661,%20girismetinpdf.pdf?0,08.02.2016>.